

Nález gotické nástěnné malby v domě čp. 789/I na Haštalském náměstí

Gotická nástěnná malba se dochovala uvnitř pražských domů jen v několika případech. Nálezy z doby asanace Starého Města na přelomu 19. a 20. století byly obvykle dokumentovány zběžně a jen zcela výjimečně zachovány i po demolici domu. Neprováděl se podrobný průzkum objektu, který by dovolil rekonstruovat rozvrh a situaci malby v interiéru a osvětlil stavební dějiny domu.

V posledních letech dochází k nálezům gotických maleb stále vzácněji, proto je třeba systematicky zkoumat každý nově zjištěný fragment a pokusit se jej interpretovat v lokálních i časových souvislostech. Řadí se k nim část nástěnné malby nalezená v domě čp. 789/I na Haštalském náměstí. Celková rekonstrukce domu pro farní úřad kostela sv. Haštala probíhala v letech 1982–1985.¹ V březnu roku 1984 dělníci kopali komínovou šachtu z prvního patra do přízemí a narazili na dvě k sobě přiléhající zdi, jimž odpovídaly části dvojí klenby. Zadní (starší) stěna místnosti v přízemí byla zděna z velkých gotických cihel o rozměrech $14,5 \times 15 \times 8-8,5 \times 28-29$ cm v ne zcela pravidelné vazbě, nedbale vyspárována a omítnuta tak, že omítka prohlubně vyrovnala. Tato zeď původně nesla opukovou žebrovou klenbu sbíhající do klínových konzol; zbytek jedné koutové konzoly zůstal v severovýchodním nároží. Stěnu členily liché arkády s málo zahrocenými oblouky, tvořené opukovými přízedními žebry, která byla profilována mohutným, neúplně vyvinutým hruškovcem. Dochoval se jeden celý a části dvou sousedních oblouků. Levou třetinu plochy pod celým obloukem arkády zaujímal malba, kterou popisujeme. Střední část stěny prolomila komínová šachta – nedalo se tomu zabránit, protože při kopání shora byla stěna překryta zásypem a situaci nemohl předvídat ani stavebně-historický průzkum. V pravé třetině arkádového pole a v polích sousedních byly rovněž zjištěny fragmenty malby.

Malba byla vytvořena temperou al secco do jemné vápenatopísčité omítky. Hrubá plomba na levé straně dosvědčuje, že poškozená omítka s malbou byla opravována.² V hnědočerveně malovaném obdélném rámu o rozměrech 81×35 cm stojí ženská postava. Představuje korunovanou světici ve splývavém světlém rouchu s červenohnědým pláštěm, sepnutým u krku tkanicí. Ruce má pokrčeny, levicí svírá knihu, v pravici drží dlouhý prut, který lze považovat za palmovou ratolest, šíp nebo meč. Koruna jasně červené barvy vybíhá do tří lilií, bohaté vlnité vlasy spadají přes plášť na ramena. Kruhový nimbus vroubí zevnitř obloučky. Charakteristická je převládající červenohnědá barevnost.

Figura svým orámováním, frontálním umístěním, gesty rukou i typem svatozáře vychází z románské tradice 13. století. Raně gotické knižní malbě je blízká celková kresebnost, mode-

lace drapérie. Z nástěnné malby první čtvrtiny 14. století je vyvozena oválná tvář (v levé části poškozená) s pečlivě traktovanými vlnami vlasů s analogií například v Kristu-Soudci z Janovic nad Úhlavou. Rustikalizace formy (špatné proporce těla, detaily rukou) vedou k možnosti datování až do druhé čtvrtiny 14. století, což není v rozporu s archaičtější profilací architektonických článků arkády.

Problematická zůstává identifikace vyobrazené svaté královny. Její atributy – královská koruna, kniha evangelií nebo řeholních statut a doklad mučednictví (palmová ratolest, šíp, nebo meč) – nacházíme v první polovině 14. století u několika světic, z nichž nejčastěji se v Čechách objevují Voršila (šíp), Anežka Římská, Barbora a Justina, které tehdy ještě nemusely mít své později charakteristické atributy.³ Z nich nejpravděpodobnější se jeví sv. Anežka Římská, jejíž kult v sousedním Anežském klášteře zavedla blahoslavená Anežka Přemyslovna již kolem poloviny 13. století. Tento kult ještě zesílil po roce 1304, kdy ostatky Anežky Římské přivezl král Václav II. z výpravy do Uher. Hieratická pozice figury vylučuje legendární výjev. Podle zbytků dalšího rámce malby šlo tedy nejspíše o řadu světic a světců Kristova vojska v nebeském Jeruzalémě, nebo o svěťici doprovázející hlavní výjev christologický, případně mariánský (Virgo inter virgines).

Obdobný rozvrh výzdoby profánního objektu nalézáme již v románské době, a to ve věžovém domě čp. 102/I při kostele P. Marie Na louži.⁴ Tam ve třech shodných obdélných polích následovaly dvě figury králů a jedné královny. Jako vzory mohly působit některé nedochované malby, například v biskupském paláci Jana IV. z Dražic, v domě čp. 471/I v Melantrichově ulici a v dalších patricijských domech. Z dochovaných připomeňme alespoň volně řazené světce a světice z kaple v přízemí domu čp. 605/I U zvonu. Příkladem výzdoby sakrálního prostoru uvnitř obytného domu docházíme k otázce funkce a podoby zkoumané místnosti domu čp. 789/I.

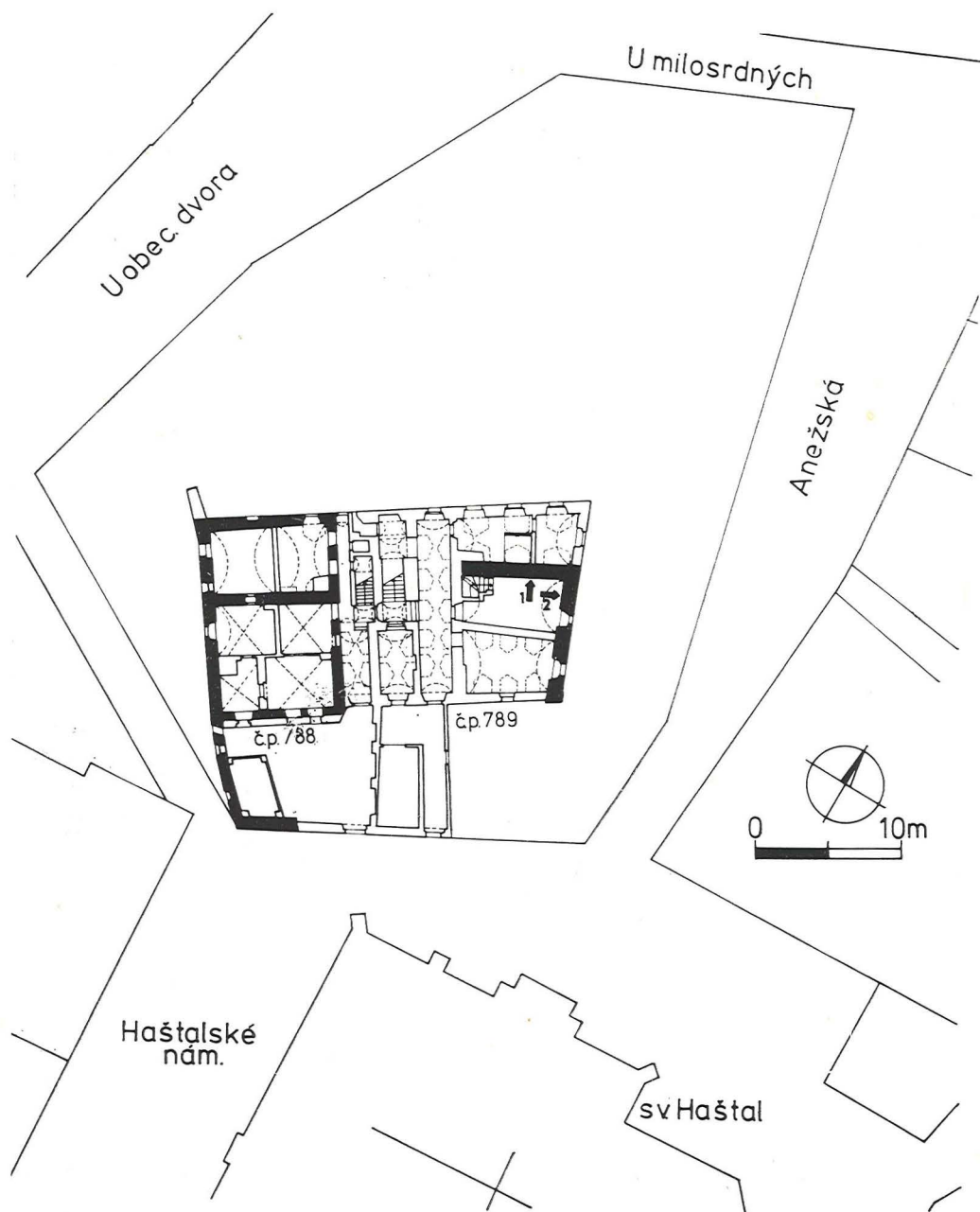
Parcela s dnešními domy čp. 788/I a 789/I byla rozdělena až roku 1741,⁵ nejpozději tehdy byla místnost o rozměrech 7 × 8 m zmenšena a zaklenuta nižší valenou klenbou a přitom gotickou zeď překryla stěna z lomového kamene. Stavební srostlice tvořila jediný objekt vystavěný v několika slohových obdobích, z nichž můžeme rozlišit čtyři fáze středověké. Nejstarší objekt vznikl na ploše svatohaštalského hřbitova v románské době a zachoval se z něho úsek opukové kvádřikové stěny v suterénu. Mladší stavební etapu reprezentuje severovýchodní obvodová zeď domu ze smíšeného zdiva, k níž je na spáru přizděna cihelná zeď s popsanou malbou. V obvodové zdi bylo prolomeno okénko s polokruhovým záklenkem a špaletou rozšířenou směrem dovnitř; proto v této době patrně nesloužila jako ohradní zeď Anežského kláštera. K nejstarší cihlové stavbě náležely sklepy v západním i východním křídle a stěna s malbou, která je intaktně dochovaná v šířce 7 m a prochází ještě celým 1. patrem, kde je do ní prolomen dveřní portálek se segmentovým záklenkem (vyšší než portálek ve sklepech, shoduje se použitými tvarovkami). Mladší gotické stavební fázi náleží výstavba cihelné jihozápadní ohradní zdi a obvodové zdi, do nichž jsou prolomena lomená a pravoúhlá okénka jemné profilace.

Písemné prameny k počátkům stavby chybějí, ve 13. století mohla souviset se špitálem zmiňovaným poblíž kostela sv. Haštala roku 1234.⁶ Od 14. století tvoří již rozlehlý dům na

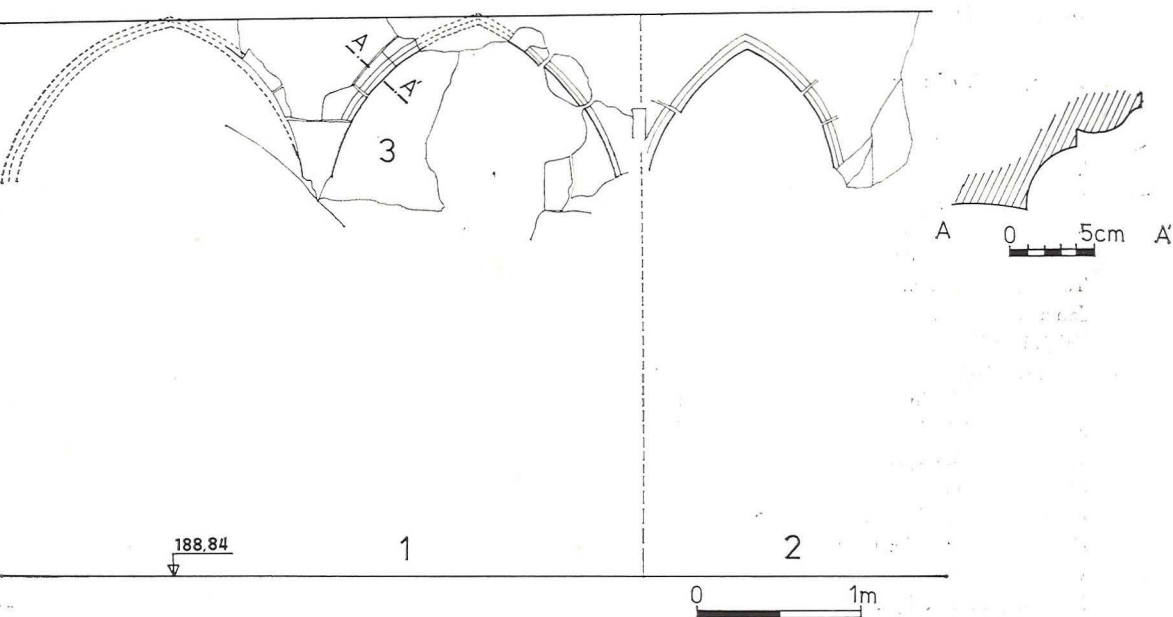

Nástěnná malba svaté královny z domu čp. 789/I, stav po transferu a restaurování (Muzeum hl. m. Prahy)

ploše kolem 26×14 m, v přízemí o 4–5 prostorách, z nichž máme bližší představu o jediné obdélné síni dlouhé asi 7 metrů. Její stěny členily asi tři oblouky lichých arkád, jimž odpovídala tři pole křížové klenby; před polovinou 14. století byla vyzdobena sakrálními malbami, objednavatelem byl snad patricij. Nejpravděpodobněji síň sloužila jako kaple, má pro liturgii přípustnou orientaci na severovýchod. V závěru 14. století dům koupil přední dvořan krále Václava IV. Mikuláš z Prahy, který v té době vlastnil více pražských domů a na Haštalském náměstí možná ani nebydlel.⁷ Roku 1401 prodal tento dům „na hřbitově u sv. Haštala“

Situace domu čp. 789/I v Haštalské čtvrti. V půdorysu silnou čarou vyznačeno gotické zdivo v přízemí, čísla 1–2 vyznačeny pohledy na fragmenty gotických maleb

Pohled do místnosti v přízemí: 1 – severovýchodní stěna, 2 – jihovýchodní stěna, 3 – plocha s malbou svěťce, řez A – A': profil přízedního žebra

jinému královu dvořanovi, Janu ze Smržova. Mikuláš nebo Jan dům přestavěli tak, že „se zdmi na 4 stranách, s okny a římsami“ stál 30 kop grošů.⁸ Z této doby asi pochází jihozápadní ohradní a obvodová zeď. Další dějiny domu již nejsou předmětem tohoto příspěvku.⁹ Připomínáme jen, že dnešní funkci farní budovy získalo východní křídlo domu roku 1713.

Malba svaté královny nemohla zůstat při komínové šachtě v místě pohledově zastíněném barokní zdi. Její fragmentárnost neopravňovala k bourání celé zdi i s valenou klenbou. Proto bylo rozhodnuto o transferu malby, který provedl restaurátor ČFVU ak. mal. Martin Pavala.¹⁰ Panel s restaurovanou malbou přešel do sbírek Muzea hl. m. Prahy.

POZNÁMKY

¹ Rekonstrukci domu podle projektu SÚRPMO prováděl podnik Pozemní stavby Hradec Králové; investorem byla VHMP–Výstavba účelových staveb. Pracovníci Pražského střediska státní památkové péče a ochrany přírody vedli záchranný archeologický výzkum, (o jehož výsledcích informoval Michal Tryml ve sborníku Staletá Praha XVI.) a stavebně-historický průzkum domu.

² Údaje o technologii malby čerpám z restaurátorské zprávy ak. mal. Martina Pavaly.

³ Srovn. Braun, J.: Tracht und Attribute der Heiligen, Stuttgart 1943, s. 114; Kirschbaum E.: Lexikon der christlichen Ikonographie, Wien-Rom-Basel 1969–1974, passim.

⁴ Ke ztotožnění domu čp. 102/I s věžovým domem a dvorcem při kostele P. Marie Na louži viz Stehlíková, D. Tryml, M.: Výzkum zaniklé středověké osady Na louži, Staletá Praha XVI., 1986, s. 94

K interpretaci maleb naposledy Stejskal, K. – Kropáček, J. in: Praha středověká, Praha 1983, s. 497.

⁵ Navrátil, K.: Osudy kostela, fary a školy u sv. Haštala v Starém Městě pražském, Praha 1861, s. 34.

- ⁶ Erben, K. J. ed.: *Regesta diplomatica nec non epistolaria regni Bohemiae et Moraviae I.*, Pragae 1855, s. 390: „Clastrum Pragae in honore S. Francisci constructum, et hospitale ad idem pertinens, suum apud S. Castulum...” (Klášter v Praze byl postaven ke cti sv. Františka a k němu náležející špitál u sv. Haštala).
- ⁷ Tomek, V. V.: *Základy starého místopisu pražského I*, Praha 1866, s. 203, 200, 212, 80, 84; tamže IV, s. 236; tamže II, s. 236. Mikuláš v letech 1380–1409 vlastnil staroměstské domy čp. 266a/I, 459/I, dvorec čp. 248/I a čp. 241/I; od roku 1380 zastával úřad písaře kutnohorské urbury, později zároveň podkomořího Království českého; zemřel po roce 1409.
- ⁸ Tomek, V. V.: o. c., I., s. 203: Dům „cum omnibus muris in quadro circum circa fenestris stilicidiis“ koupil Jan z Weilburka.
- ⁹ Zabývá se jimi Kršáková, S.: *Poznámky k místopisu a dějinám osady svatohaštalské*, Staletá Praha XVI. 1986, s. 63–74.
- ¹⁰ Fragment malby byl snímán v celku. Omítka byla vysušena, fixována 1–3 % roztokem PMMA v alkoholu, aby jeho tenký film chránil malbu před účinkem vodného roztoku polyvinyl alkoholu. Jím prosycené tři vrstvy organтину vytvořily na celé ploše malby přelep. Po vyschnutí přelepu byla omítka uvolněna od zdi oklepáváním a odříznuta pilkami. Rub omítky byl zbroušen a zpevněn tříprocentním roztokem PMMA a opět organтинovým přelepem. Na připravené dřevotřískové desce byla vytvořena gázová mezivrstva s tmelem téhož složení, k níž omítka přilnula. Přelepy a film byly odstraněny organickými rozpouštědly. Pak byla malba vyčištěna, znovu fixována, defekty zatmeleny štukem a retušovány kvaší a temperou (z restaurátorské zprávy M. Pavaly). Malba byla zařazena do sbírek Muzea hl. m. Prahy pod inv. č. D II 20 v říjnu 1984.